

FORN VÄNNEN

JOURNAL OF
SWEDISH ANTIQUARIAN
RESEARCH

Recensioner

Fornvännen 2013, s. 215-224

http://kulturarvsdata.se/raa/fornvannen/html/2013_litt_c

Ingår i: samla.raa.se

Recensioner

Mike Parker Pearson, *Stonehenge. Exploring the greatest Stone Age Mystery*. London 2012. ISBN 978-0-85720-730-2. 416 s.

Idén till den omfattande undersökningsinsatsen som på senare år berört Stonehenge och dess närområde har sitt ursprung på Madagaskar. Mike Parker Pearson hade under flera år samarbetat med arkeologen Ramilisonina i dennes hemland där man fortfarande uppför megalitliknande konstruktioner. 1998 besökte Ramilisonina Wessex med dess stora monument. Han förvånade sig över diskussionen om funktionen hos dessa. För honom var det självklart att förgängliga material som trä representerade livet medan sten stod för döden. Efter viss tvekan kom denna åsikt att bli basen för en hypotes om samhörigheten mellan hengeanläggningar i trä respektive sten. I så fall skulle det finnas en motsvarighet i trä i Stonehenges närhet. Vägen som vanligtvis uppfattas ha lett fram till stenmonumentet har sitt ursprung nära floden Avon. Tre kilometer uppströms ligger anläggningen Durrington Walls med Woodhenge intill. Kunde det förhålla sig så att Durrington Walls representerade de levandes bostad och att man genom att färdas nedför floden Avon nådde vägen upp till de dödas bostad i Stonehenge? En artikel som anförde denna hypotes blev livligt debatterad men förde inte vidare så länge som det endast handlade om teoretiska resonemang.

Förvånansvärt få undersökningar genomfördes i och i närheten av Stonehenge under 1900-talets senare del och en del blev inte ordentligt dokumenterade. Äldre ingrepp hade skadat betydande delar av monumentet. För att genomföra förnyade utgrävningar krävdes därmed ytterst välgrundade argument för insatser inom begränsade ytor. Ett större projekt inkluderade även undersökningar inom och runt Durrington Walls. Vid ett vägbygge på 1960-talet öppnade man ett schakt med en bredd på ett femtiotal meter inom anläggningens södra del. Här undersöktes två uppsättningar med koncentriska stolpcirklar. Fynden, som mest består av keramik, kan eventuellt vara samtida med något stadium i Stonehenge.

Om teorin om ett samband mellan de båda anläggningarna var riktig borde det i så fall finnas en ceremoniell väg från den sydöstra öppningen i Durrington Walls och ned till floden.

En grupp bestående av arkeologer såväl med teoretisk inriktning som större fälterfarenhet formerade Stonehenge Riverside Project. Man förstår Parker Pearsons dilemma med projektutformningen. Att få arkeologer att nå samma inriktning är enligt honom som att »fösa katter».

Mindre utgrävning inleddes vid Durrington Walls 2004 men först året därpå påträffades ett verkligt kulturlager med flera husgolv och spår efter en processionsväg. Inräknat vägbankarna är den 30 meter bred. Fragment av *sarsens* (hård sandsten) antyder att vägen varit kantad med resta stenar. Den är riktad mot midsommarsolens nedgång.

Den på 1960-talet belagda stolpanläggningen mot söder blev också föremål för en ny undersökning då partier hade legat utanför vägbygget. Det framgick att anläggningen byggts om i fyra stadier och i slutstadiet varit förvånansvärt lik Stonehenge, men med en totalt motställd inre hästskoformad utformning. Bosättningen vid Durrington Walls kan ha omfattat 17 hektar och först i ett senare stadium inringats med en vallgrav och vall.

Utgrävningen 2005 inriktades på flera objekt. Det välkända Woodhenge intill Durrington Walls visade sig även ha omfattat stenar som rests i två etapper efter att trästolparna ruttnat ned. Några stenar hade sedan tagits bort redan under neolitikum.

Husen vid Durrington Walls hade central härd och ett golv av kalk på 25–30 kvadratmeter. De var alltså förvånansvärt små – åtminstone sett från ett sydkandinaviskt perspektiv. Husens utformning överensstämmer väl med liknande på Orkneyöarna som är ungefär 500 år äldre. Att de är så ovanliga vid utgrävningar beror förmodligen på att de lätt förstörs av plöjning.

I ett schakt inom västra delen av Durrington Walls påträffades ytterligare husgrunder där åtminstone en hade försetts med omgivande dike

och två stora stolpar vid en ingång och ett arrangemang av mycket kraftiga stolpar mitt i huset. Stolphålen liksom huspartiet var helt fyndlösa – kanske en form av hus för rituella funktioner.

Utifrån insatserna i Durrington Walls har platsen bestått av fyra kvarter med upp till 250 hus i varje och en beräknad befolkning på 4000 personer. I mittpartiet har det funnits en öppen yta och väster därom ett hus med speciella funktioner.

Bosättningen vid Durrington Walls kan tidfästas till 2500–2460 cal BC. Vallgraven, 5,5 meter djup, dateras till slutet av bosättningen. Dess utformning antyder att den grävdes i partier om cirka 40 m. Under vällen av uppgrävt material finns spår efter en palissad som sannolikt har markerat var vallgraven skulle löpa. Om man grävde denna i synkrona etapper så har en styrka på omkring 5000 personer varit engagerad. Efter att platsen övergivits som bosättning grävde man upp nedgrävningarna efter stolpcirklarna och deponerade diverse material i hålen.

Strontiumanalyser av svin- och kotänder anger att de flesta av djuren fördes till Durrington Walls från områden utanför kalklandskapet, några kanske ända från Skottland. En del svin tycks ha avlivats med pil och båge trots att det rör sig om tamsvin. Durrington Walls synes ha använts som festplats utan egentlig uppfödning i närheten. Märkligt är de ytterst få rester av yxor som påträffats. Kan man ha använt kopparyxor, åtminstone i slutet av bebyggelseperioden då man reste större stolpar?

På 1960-talet utvidgade man parkeringsplatsen vid Stonehenge och påträffade tre stora stolphål som dateras till tidigmesolitikum. Ytterligare fynd antyder verksamhet på platsen vid denna tid. Det nu aktuella projektet innefattade mindre undersökningar av två cursus-monument, d.v.s. långsmala ytor begränsade av diken. Hornhackor i dikena daterar dem till 3600–3300 cal BC. Samma ålder har en långhög omedelbart öster om den nästan tre kilometer långa Greater cursus.

Först efter halva boken kommer författaren fram till Stonehenge. Här finns inte utrymme för diskussionen kring de olika arrangemangen, omformningarna och utvidgningarna av anläggningarna. Avsikten med insatsen där var att återfinna vissa brända människoben som påträffats vid en

utgrävning på 1920-talet. De låg i ett femtiotal gropar som sannolikt utgjort delar av en ringformation på insidan av diket runt Stonehenge och anses tillhöra dess äldsta fas. Samtliga ben hade återbegravts i en av de gropar som betecknas »Aubrey holes» efter antikvariern som först omnämnde dem. Efter duster med olika departement liksom grupper av nyhedniska druider fick man slutligen grävtillstånd. Utgrävaren hade tolkat nedgrävningarna som gropar fastän det tydligt framgick av tvärsnittet hos några senare undersökta gropar att de liknar fundamenten för de s.k. *bluestones* (diabasliknande material) inom Stonehenge. Vad beträffar de brända benen fanns olika uppfattningar om deras ålder – de kunde vara samtida med nedgrävningarna men också tillhöra en senare igenfyllnadsfas. Radiometrisk datering angav 3000 cal BC, således den äldsta fasen. Tyvärr visade det sig att benen återdeponerats i en enda hög. I samma nedgrävning påträffades dock en tidigare förbisedd ansamling av kremerade ben. Utifrån de fynd som gjorts och de som kan ha förbisetts kan Stonehenge rymma ungefär 150 gravläggningar och därmed vara det största gravfältet från det tredje årtusendet på Brittiska öarna. En första analys av de brända benen tyder på att alla de döda var män.

För att koppla samman Durrington Walls med Stonehenge inriktade man sin avslutande insats på området där vägen från den senare anläggningen når floden. Efter några misslyckanden påträffade man en henge vid vägens avslutning. Fundament för 25 *bluestones* identifierades i det som kom att benämnas Bluestonehenge. Stenarna har dragits upp i samband med en omdaning av anläggningen. Kan man ha flyttat dem till Stonehenge för att komplettera det vidgade arrangemanget där?

Vägbanken in mot Stonehenge blev också föremål för mindre insatser. Det framgick tydligt att denna, liksom fortsättningen ned mot Avon, var utformad på en gång och inte bestod av två vägetapper som vissa menat. Under vägbanken närmast Stonehenge påträffade man tre parallella rännor i berggrunden som visade sig vara naturliga periglaciala sprickor. Sådana finns det flera av i området, men dessa var ovanligt djupa och riktade mot soluppgången vid midsommar och nedgången vid midvinter. Dessa naturfenomen

kan vara anledningen till att anläggningen senare fick sin extraordinära utformning. Ett schakt norr om Stonehenge bjöd på mängder av avslag från *sarsens*. Här tycks stenarna ha fått sin slutliga utformning. När det gäller *bluestones* kan avslag av dessa antyda att det funnits ytterligare en, möjligen två cirklar nordväst om Stonehenge.

Att *bluestones* med en vikt på upp till tio ton har sitt ursprung i Wales är alla överens om. Dock anser författaren att de transporterats via land och inte sjövägen. Stenarna härrör från Preseli Hills i sydvästra Wales, 250 km från Stonehenge, där det finns ett flertal neolitiska monument, vissa byggda av samma slags sten. I närheten av ett sannolikt stenbrott finns en anläggning där flertalet stenar har tagits bort. I storlek motsvarar de det äldsta Stonehenge. Kan man ha flyttat just dessa stenar till Stonehenge? Fortsatta undersökningar i området planeras.

Som det nu står är Stonehenge unikt, men inte minst till dess äldsta utformning med begravningarna finns det flera motsvarigheter av något äldre datum.

Ett annat forskarlag som arbetat parallellt menar med utgångspunkt från en gammal legend att Stonehenge skulle ha varit en plats där besökare kunde bli befriade från sjukdomar – en förklaring som massmedia har varit snabba att basunera ut. Parker Pearson anser denna hypotes vara alltför svagt underbyggd. Han uppfattar Stonehenge som ett monument där olika folkgrupper samlades och gravlade speciella personer. Att stenar forslats från västra Wales kan förklaras med att det tidigare skett en folkförflyttning från detta område till Wessex, varför en senare transport av dessa stenar bekräftade länken mellan områdena.

Boken bjuder i vissa partier på en för fackarkeologer något skissartad redovisning av källmaterialet. Men detta kompenseras väl genom beskrivningen av dilemman och glädjeämnen före och under fältarbetet.

Lars Larsson

Utfordringer for norsk middelalderarkeologi. Rapport fra et seminar 2008. Red. Ann Christensson & Ingrid Smedstad. Riksantikvaren, Oslo 2013. 102 s. ISBN 978-82-75-74070-8.

Riksantikvaren i Norge anordnade ett seminarium 2008 med anledning av ett planerat nytt program för förvaltningen av medeltidens städer, kyrkor, kyrkogårdar, kloster och borgar. Man inbjöd ett antal medeltidsarkeologer att bidra med synpunkter och frågor kring medeltidsarkeologins utmaningar. Flertalet av bidragen från seminariet är nu publicerade i en snygg och väl illustrerad antologi med hårda pärmar. Den inleds med ett kort förord av redaktörerna. Sedan följer tio bidrag som pekar i många riktningar.

Ingvild Øye (Universitetet i Bergen) redogör för den norska medeltidsarkeologins organisation och anställda, pekar på möjliga frågor att studera och efterlyser fler projekt. Reidar Bertelsen (Universitetet i Tromsø) redogör för valda teman i uppsatser och avhandlingar mellan 1972 och 2009. Han menar att medeltidsarkeologin i Nordnorge nödvändigtvis måste vara en bredare historisk arkeologi. Jan Brendalsmo (NIKU, Oslo) presenterar ett konkret förslag till ett forsknings- och förvaltningsprojekt kring ödebygder, där utgångspunkten skulle vara muntliga traditioner. Brit Solli (Kulturhistorisk Museum, Oslo) kritiserar en organisatorisk fragmentering inom fältet. Thomas Wallerström (NTNU, Trondheim) efterfrågar en internationell utblick och lyfter fram teoretiska och metodologiska möjligheter utanför den traditionella medeltidsarkeologin. Även Terje Brattli (NTNU, Trondheim) kritiserar den splittade organisationen. Hans Andersson (Lunds universitet) argumenterar med Wharram Percy och Projekt Medeltidsstaden som exempel för att en lyckad framväxt av ett forskningsfält förutsätter integration mellan förvaltning och forskning. Stefan Larsson (Riksantikvarieämbetet, Lund) varnar norrmännen för att upprepa utvecklingen i Sverige, där marknadsliberalisering, upphandling och kostnadseffektivitet betonats på bekostnad av rapportering, forskning och kvalitet. Gitte Hansen (Universitetet i Bergen) berömmar Asbjørn Herteigs framsynta utgrävningar på Bryggen i Bergen och argumenterar för att besparingar bör ske genom rationalisering, inte kvali-

tetssänkningar. Slutligen presenterar Jan-Erik G. Eriksson (Riksantikvaren, Oslo) nya digitala hjälpmedel för såväl förvaltning som forskning, bl.a. en elektronisk bibliografi för medeltidslitteratur, en databas över kulturminnesmärken kallad Askeladden och en geodatabas för städerna, MABY-GIS.

Bidragen är olika men vissa teman återkommer som kan ha allmänt intresse – program som koncept, den norska modellen för organisation av (medeltids)arkeologin och frågan om *in situ*-bevarandet av kulturlager.

Det föreslagna programmet är utgångspunkten, och här skiljer sig åsikterna markant. Å ena sidan finns de som förordar nödvändigheten av program (Solli, Larsson), å andra sidan de som kanske luttrat varnar mot en övertro på program, särskilt sådana som påbjudits uppifrån (Andersson).

Många riktar kritiska kommentarer till det sätt som den norska förvaltningen och forskningen sedan 1994 är uppdelad på Riksantikvaren, Norsk Institutt for Kulturminneforskning, landsdelsmuseerna och universiteten. Organisationen upplevs som splittrad och krånglig. Såväl miljön med kompetenta arkeologer som hanteringen av det förflutna försvagas av uppdelningen. Någon förordar en nystart (Brattli), en annan att museerna övertar alla utgrävningar (Solli). Här finns tydligtvis både problem och intressemotsättningar.

Flera uttrycker stark oro för kulturlagren i de medeltida städerna och tendensen på senare år att bara gräva små titthål (Øye, Solli, Brattli, Andersson, Hansen). Strategin med *in situ*-bevarande av kulturlager under byggen är inte bra, nej, den är skadlig. Dels förstörs långsiktigt lagren med denna strategi, dels behövs fler stora utgrävningar för att nå ny kunskap.

Ett tema som berörs påfallande lite, när man nu ändå ifrågasätter premisserna, är gränsen 1537. Fram till 1537 är norska fornminnen skyddade. Enbart för samisk arkeologi och skeppsvrak anses inte reformationsåret värdeskiljande. Varför driver inte forskare inom NIKU, museerna och universiteten tydligare frågan om att flytta eller upplösa gränsen? Är man trygg med vad man redan har och rädd för vad som kan komma om man flyttar fram gränsen?

Seminarier ägde som sagt rum 2008, på ett bidrag när är referenserna inte senare än 2009,

men antologin kom från trycket först 2013. Seminarier om förvaltnings- och forskningspolitik är färskvaror som behöver komma ut snabbt. Den relativt långa handläggningen förvånar eftersom Riksantikvaren knappast behöver söka externa medel för publiceringen. Har det varit svårt att få in manusen?

När det nu tog så pass lång tid från seminariet till tryckningen hade det varit möjligt för redaktörerna att rama in bidragen lite bättre med mera nyttig information. Vilket uppdrag fick föredrags-hållarna? Det framgår inte tydligt av förordet, men framskymtar indirekt på s. 48. Hur gick det efter seminariet? Blev det något program för förvaltningen av medeltidens lämningar? Hur utformades programmet? Och inkorporerades några av synpunkterna? Nu undrar man om seminariet fick några praktiska konsekvenser, och en sökning på Riksantikvarens webbsajt efter ett eventuellt färdigt program besvarar inte omedelbart frågan.

Jes Wienberg

Institutionen för Arkeologi och Antikens historia
Lunds Universitet
Box 117, SE-221 00 Lund
Jes.Wienberg@ark.lu.se

Mats Larsson, *Mot en ny värld. Yngre stenålder i Sverige 4000–1700 f.Kr.* Med bidrag av Geoffrey Lemdahl och Kerstin Lidén. Lund 2012. 224 s. ISBN 978-91-44-07317-0.

Utgivningen av inomvetenskapliga böcker och artiklar inom arkeologin har ökat exponentiellt de senaste årtiondena, men tyvärr kan man inte säga detsamma om läroböcker i vårt ämne. Publikationer som försöker sammanfatta och redovisa de intressanta resultat alla de övriga texterna förhoppningsvis ska leverera lyser med sin frånvaro. Bristen beror bara delvis på att ämnet är relativt litet, även inom Sverige, och kanske mer på att läromedel inte värderas speciellt högt när forskare tävlar om vem som har bäst meriter. Det är synd, då få insatser borde vara viktigare än att tradera kunskap från en generation till nästa – annars är ju allt vårt arbete i onödan.

Mats Larssons insats att i denna behändiga

lilla publikation destillera sitt mångåriga intresse för och sin kunskap om neolitikum till en överskådlig och hanterlig text är därför värd beröm. Redan inledningsvis fastslår han att det är hans eget intresseområde, både kronologiskt och geografiskt, som är bokens utgångspunkt. Det rör sig alltså inte om en bok som utger sig för att belysa allt vi vet om neolitikum i Sverige, utan fokus ligger på södra Sverige, från Skåne till Uppland, den del som omfattades av den neolitiska revolutionen med introduktion av domesticerad ekonomi runt 4000 f.Kr. Den inleds med en kortare text om mesolitikum och sedan följer en genomgång av de neolitiska perioderna, med underkapitel om t.ex. gravskick, ekonomi, bebyggelse och materiell kultur. Det finns även två specialkapitel om miljöhistoria (paleoekologi, dateringsmetoder) respektive laborativ arkeologi (isotoper, DNA m.m.) av Geoffrey Lemdahl och Kerstin Lidén. Tyvärr saknar inledningen en presentation av de båda professorerna och deras expertis, vilket för den oinsatte läsaren måste vara lite förvirrande. Det var enligt min mening dessutom en miss att göra Lemdahls ganska torra faktatext till kapitel 1, i stället för Larssons mer levande och engagerade beskrivning av den äldre stenåldern. Om det blir aktuellt med en andra upplaga rekommenderar jag att man byter plats på kapitel 1 och 2.

Fastän alltså huvuddelen behandlar södra Sverige så görs avstickare till förhållandena i Norrland under samma tid. På det hela taget hade det kanske varit bättre att nästan helt undvika det, då förhistorien i detta vidsträckta område framstår som ganska torftig i jämförelse och dessutom nästan alltid ses ur ett sydligt perspektiv. De kontinuerliga kontakterna västerut och österut hamnar helt i skymundan. Det kan även vara förvirrande för mindre insatta läsare då hopp från söder till norr i ett och samma kapitel (t.ex. kap 3) kan få det att framstå som att allt är del av samma generella kulturkomplex. Naturligtvis inverkade utvecklingen i söder och norr på varandra och det bör lyftas fram, men det hade nog krävt lite mer eftertanke och urval för att verkligen fungera. I kontrast är kapiteln som behandlar södra Sverige väl underbyggda och proppfulla av information som drar nytta av framförallt 90-talets, men till viss del även 2000-talets, omfattande exploate-

ringsgrävningar och verkligen visar hur mycket viktig kunskap de har genererat.

Generellt sett undviker Larsson parentesreferenser, vilket underlättar läsningen. I stället lyfter han fram enskilda forskare med namn och redovisar deras ståndpunkter och tolkningar på ett på det hela taget korrekt sätt, utan att välja ut »protagonister» och »antagonister», såsom ofta sker när vetenskap ska populariseras mera brett. Det är ett givande upplägg som ger mer liv åt texter fulla med fakta och detaljer. Kapitlen avslutas med litteraturtips vilket även det är en bra idé. Jag skulle bara önska att lite fler av dessa tips var publicerade de senaste tio åren och att de valts ut med syfte att även täcka bokens luckor. Fastän det måste vara svårt att inkludera ny litteratur parallellt med skrivandet av en bok som omfattar över 2000 års förhistoria, så skulle litteraturtippen ha kunnat utnyttjas för att erbjuda ett större urval för intresserade studenter. Det är också lite inkonsekvent att t.ex. kap 3 och 6 inte erbjuder några litteraturtips: de samlas istället i efterföljande kapitel men tyvärr har enstaka då fallit bort och saknas. Även detta kan lätt justeras i en andra utgåva.

Arkeologin i allmänhet och neolitikum i synnerhet kräver illustrationer för att verkligen komma till sin rätt. Med tanke på de troligen mycket begränsade ekonomiska förutsättningarna innehåller boken faktiskt en hel del bilder på både fynd och fornlämningar. Att det inte finns glänsande färgbilder gör ingenting. Lite fler kartor med strandnivåer skulle visserligen ha kunnat bidra till läsoplevelsen, men jag misstänker att kostnaderna både för arbetet med framställningen och för tryckrättigheterna kan ha påverkat urvalet. Vissa planer från utgrävningar i boken är dock troligen mycket svåra att förstå sig på om man inte har erfarenhet av att utläsa vad de små krumelurerna och strecken symboliserar. Likaså kan avsnitten som går in i detalj på föremålstyper vara svåra att ta till sig om man inte redan sitter inne med kunskap om dessa eller har sitt fornsakskompendium bredvid – vilket för oss till frågan om vem som den tilltänkta läsaren är.

Larsson är uppenbarligen medveten om sin tilltänkta mottagare. I inledningen fastslår han att det inte bara rör sig om studenter och arkeologer utan även en intresserad allmänhet. Denna

breda föresats är tyvärr bokens svaga sida. Den innehåller flera avsnitt som säkerligen är läsvärda för dem som är allmänt intresserade av förhistorien, men samtidigt är boken alldeles för detaljrik kring materiell kultur och utgrävningsresultat för att kunna hålla kvar dem däremellan. Den fungerar långt bättre som extra kunskapskälla för arkeologistudenter, eller t.o.m. utbildade arkeologer som inte specialiserat sig på neolitikum men som vill ha en introduktion till dagens kunskapsläge. Boken hade varit närmast outhärlig för arkeologistudenter runt hela Norden om Larsson helt och hållet hade gått in för detta och inkluderat lite mer föremålsillustrationer, kartor och mera omfattande litteraturtips.

Jag hoppas den här boken blir ett startskott för att fler arkeologer ska ta sig tid att ge ut studentlitteratur kring allt från förhistoriska perioder till teman som gravarkeologi, handelskontakter eller landskapsstudier. Även yrkesverksamma arkeologer i allmänhet skulle nog uppskatta fler publikationer av denna behändig typ för att kunna hitta guldkornen i publiceringsfloden som hotar att dränka oss. För att det ska ske måste dock universitetens premiera de tidsmässigt omfattande insatser som det kräver att sammanställa aktuell forskning och ge ut den i en form som är begriplig för fler än de redan invigda.

Mot en ny värld tar på ett övergripande sätt upp många teman, problem och frågor som forskare brottas med idag. Förhoppningsvis kan den inspirera nya generationer av arkeologer att gripa sig an dessa och tillföra välbehövlig ny energi.

Åsa M. Larsson

Societas Archaeologica Upsaliensis
Thunbergsvägen 5 B
SE-752 38 Uppsala
asa.larsson@sau.s

Mesolithic Interfaces. Variability in lithic technologies in eastern Fennoscandia. Red. Tuija Rankama. The Archaeological Society of Finland. Helsingfors 2011. 253 s. ISBN 978-951-98021-9-0.

Mesolithic Interfaces är en resultatsammanställning av projektet *Interfaces in the Mesolithic Stone Age of Eastern Fennoscandia*. Utgångspunkten har

varit att studera teknologiska aspekter av mesolitiska stenredskap i utvalda områden längs ett stråk från Estland till norra Finland. Frågeställningarna kretsar kring teknologisk variation med speciellt fokus på »gränssnitt» och hur dessa kan ha påverkat stenteknologin. Ett gränssnitt ska här förstås som en gränsszon i t.ex. geografisk, geologisk, kronologisk eller kulturell bemärkelse.

Jämte en introduktion med projektförklaring består boken av åtta artiklar. Jag ska ge några kommentarer till varje bidrag och därtill ett sammanfattande helhetsintryck av publikationen.

I bokens första artikel studerar Esa Hertell och Miikka Tallavaara spridningen av exotiska stenmaterial, främst flinta, till södra Finland under tidigmesolitikum. Med hjälp av teoretiska modeller hämtade ur den processuella arkeologin diskuterar de mobilitet kontra gåvoutbyte som grund för utnyttjandet. Författarna visar förtjänstfullt på betydelsen av teoretisering och problematisering även inom den mesolitiska forskningen, som alltför ofta tenderar att fastna i ett bakvatten av materialbeskrivning, kronologi och typologi. Med välgrundad argumentation kommer de två till slutsatsen att flintan kom till södra Finland genom socialt nätverkande och gåvoutbyte snarare än genom hög mobilitet hos jägar-samlar-grupperna.

Följande bidrag, av Jarmo Kankaanpää och Tuija Rankama, är en klassisk boplatstudie där författarna studerar stenteknologi och rumslig organisation på Sujala-lokalen i norra Finland. Det handlar om en 77 m² stor yta där man dokumenterat en större och en mindre färgning samt koncentrationer av stenmaterial, företrädesvis slagen *chert*. En av koncentrationerna sammanföll med den större färgningen och uppvisade tydliga indikationer på »wall effect» samt en centralt belägen hård utifrån utbredningen av kol. Författarna tolkar på goda grunder anläggningen som golvlagret till en liten rund tältkonstruktion, ca 3,5 m i diameter. Aktiviteterna hänförs främst till spånproduktion. En funktionsanalys hade sannolikt resulterat i en större förståelse av platsekonomin. Platsen tolkas sammantaget som en kortvarig uppehållsplats för mobila renjägare, där de kulturella influenserna kan spåras till sydöstra Finland och Ryssland snarare än den nordnorska Komsa-kulturen.

Alvar Kriiska, Esa Hertell och Mikael A. Manninen tar i nästa artikel grepp om ett antal boplatser vid Pärnu-bukten i sydvästra Estland, för att studera råmaterial och teknologi i ett längre kronologiskt spann från mesolitikum till neolitikum. De konstaterar bl.a. att flera teknologiska karaktäristika kan kopplas till de tillgängliga råämnenas storlek, vilket avspeglar sig i t.ex. bipolär reduktion för maximalt utnyttjande. Om man bortser från den specialiserade tillverkningen av t.ex. spån under mesolitikum och bifaciala redskap under neolitikum uppvisar teknologin i övrigt relativt små förändringar i ett flertusenårigt perspektiv.

Hertell är även inblandad i de följande två artiklarna. Tillsammans med Miikka Tallavaara studerar han mesolitisk reduktionsteknologi i nordöstra Europa utifrån en analys av olika typer av kärnor. De diskuterar bl.a. variationen i reduktionsteknologi relaterad till jägar-samlargruppernas mobilitet genom att studera olika kärntypers förekomst i förhållande till naturmiljö. De slår fast att variationer i teknologi korrelerar med variationer i mobilitet och platsutnyttjande. Slutledningen följer av ett logiskt resonemang samtidigt som användandet av termen *core technology* blir lite missledande. Snarare än »kärnteknologi» handlar det om reduktionsteknologier för utvinning av spån och avslag. En sådan terminologi bör utgå från produktionssyftet och en konsekvent användning av t.ex. *core reduction strategies/technologies* vore att föredra.

Tillsammans med Manninen gör Hertell sedan en djupdykning i finska museisamlingar för att kartlägga den kronologiska och geografiska spridningen av spån. Resultatet indikerar att influenserna under tidigmesolitikum främst kommer från öster och sydost medan man senare under mesolitikum kan se större regionala skillnader, samtidigt som sydkandinaviska spånartefakter börjar dyka upp. Studien visar hur fruktbar en analys av museimaterial kan vara i jakten på svar och nya frågeställningar.

I de nästa två bidragen, av Manninen tillsammans med Kjell Knutsson respektive Tallavaara, studeras inlandsboplatser i Finland samt de norra delarna av Norge och Sverige som karaktäriseras av snedpilar. Manninen och Knutsson visar att platsernas bruk huvudsakligen kan dateras till

ca 5800–5100 cal BC. De visar också på en variation i råmaterial och på teknologiska attribut som ger spetsarna deras särprägel i förhållande till tidigare typer, framför allt genom att de är tillverkade av avslag snarare än spån. I samband med en diskussion om uppkomsten och spridningen av teknologin konstaterar man också att snedpilarna i Fennoskandia dateringsmässigt ligger tidigare än t.ex. den sydkandinaviska ertebøllekulturens tvärpilar. Det är ju sant, om man bortser från Kongemosekulturens stora flora av spetsar, med sneda tvärpilar och snedpilar och även blakfasens trapetsar som i många fall har visat sig funktionellt vara såväl snedpilar som tvärpilar och som dateras till milleniet före 5800 cal BC. I teknologiskt hänseende finns förstås olikheter att påtala, samtidigt som råmaterialen skapar skilda förutsättningar.

Manninen och Tallavaara i sin tur för resonemanget vidare och jämför teknologiska aspekter av snedpilar från två områden i norra respektive södra Finland. De påvisar tydliga geografiska skillnader som de hänför till olika råmaterial, där kisel-skiffer/*chert* dominerar i norr och kvarts i söder. I teknologiskt hänseende tillhör grupperna dock samma tradition. De argumenterar också för att bruket av snedpilar verkar ha spridits från norra till södra Finland och föreslår att detta skett på grund av anpassning till en föränderlig naturmiljö. Notera att utgångspunkten för jämförelsen består av allt som allt 158 spetsar, där den norra gruppen representeras av 37 spetsar från elva lokaler och den södra av 121 spetsar från 19 lokaler. Det utgör ett betydande representativitetsproblem som författarna helt verkar förbise.

I bokens avslutande artikel använder Tuija Rankama och Jarmo Kankaanpää *chaîne opératoire* och spridningsanalyser i studiet av ett kvartsmaterial från södra delen av finska Lappland. Författarna visar hur den senmesolitiska närvaron där tycks ha formats genom influenser såväl från sydvästliga som östliga traditioner, fastän de östliga dragen har större genomslag i materialet. Studiens fokus på teknologi- och attributanalys snävar in ramarna, vilket är synd, då en funktionsanalys av okulärt obestämbara redskap sannolikt skulle ha kunnat förklara en hel del i övrigt kring de identifierade teknologiska preferenserna och ökat andelen redskap ytterligare.

Mesolithic Interfaces präglas alltigenom av processuella perspektiv baserade på ett positivistiskt och naturvetenskapligt kunskapsideal. Särskilt uttalade är de neo-evolutionistiska och funktionalistiska ansatserna. Studierna ligger därmed väl i linje med hur den mesolitiska forskningen till stor del sett ut allt sedan 1960-talet och fram till idag. Fogat till denna linje är också att de teoretiska resonemangen är underordnade: flera av artiklarna är i långa stycken beskrivande med en utpräglad detaljrikedom gällande teknologiska och metrisk data. Redaktörernas förhoppning om att boken även ska tilltala en bredare allmänhet blir nog därmed tyvärr svåruppnådd. Till de största förtjänsterna hör projektets ambition att belysa frågeställningar utifrån större geografiska områden, men samtidigt med fast förankring i lokala perspektiv. Jag saknar en artikel eller epilog som syntetiserar resultaten, d.v.s. tar ett samlat grepp, gör avstamp mot vidare forskning och belyser källkritiska aspekter i förhållande till materialens kvalitativa och kvantitativa beskaftenheter, dateringsunderlag etc. En sådan syntes skulle kunna ha varit till gagn för projektets syften och samtidigt bli sammanlänkande för de ämnade målgrupperna.

Bokens grafiska formgivning, signerad Mikael Nyholm, är tilltalande och väl genomtänkt. Foton, kartor och tabeller är genomgående av mycket god kvalitet. En del diagram och grafer kunde dock ha givits ett mer pedagogiskt uttryck. Teckningarna av stenfynden håller lite varierande kvalitet och hade tjänat på ett mer enhetligt utförande för att förstärka helhetsintrycket, fastän de teknologiska profilerna i de flesta fall framgår med önskvärd tydlighet.

Sammantaget, mina kritiska anmärkningar till trots, är *Mesolithic Interfaces* ett mycket förtjänstfullt, välkommet och snyggt förpackat bidrag till förståelsen av kolonisationen av norra Europa kort efter istidens slut liksom mesolitiska gränssnitt av olika slag i östra Fennoskandia.

Björn Wallebom

Riksantikvarieämbetet UV Syd

Odlarevägen 5

SE-226 60 Lund

bjorn.wallebom@raa.se

The Chronicle of Duke Erik. A Verse Epic from Medieval Sweden. Övers. Erik Carlquist & Peter C. Hogg. Lund 2012. 264 s. ISBN 978-91-85509-57-7.

Erikskrönikan tillkom ca. 1320 och är den första rimkrönikan på svenska. Översättningen till modern engelska är gjord av Erik Carlquist, tidigare vid Kungliga biblioteket i Stockholm, och Peter C. Hogg, tidigare ansvarig för den skandinaviska sektionen vid British Library i London.

Krönikan finns tillgänglig i ett antal olika versioner för den moderna läsaren. 1865 gav Gustaf Edvard Klemming ut textvittnet i handskriften Codex Holmiensis D2 (även känd som Spiegelbergs bok, daterad 1470–80) som »Gamla eller Erikskrönikan» i del 1 av *Svenska medeltidens rimkrönikor*. 1921 kom Rolf Pippings textkritiska utgåva av samma handskrift med komplett variantapparat (i nytryck 1963). 1985 kom en av Sven-Bertil Jansson redigerad text, delvis standardiserad, med ordförklaringar, kapitelindelning och utförliga kommentarer. 1994 kom en rysk översättning med kommentarer av A. Svanidze och A. Zeltuchina. 2005 kom en kommenterad översättning till modern franska med en substantiell inledande studie av Corinne Péneau. Och nu har Erikskrönikan alltså fått engelsk språkdräkt för första gången. Som synes lär en nysvensk utgåva inte bli aktuell. Dessa utgåvor och översättningar har olika publik, och ett första intryck av den engelska översättningen är att den riktar sig till en krets av akademiker. Huruvida detta är den målgrupp som i första hand lär intressera sig för boken är värt att diskutera, således mer om detta nedan.

Eva Österbergs inledning till boken är i första hand en forskningsöversikt och en introduktion till den historiska kontexten. Hon tar upp ett gott urval av forskningslitteraturen kring detta mycket omskrivna verk, och ger en god och koncis presentation av den svenska 1200-tals- och tidiga 1300-talshistorien. Hon går igenom de klassiska frågorna om tidpunkten för kompositionen av krönikan och vem som var dess författare, vilka ännu inte kunnat besvaras med säkerhet, och pekar på hur krönikan som historieverk och litterärt verk är färgad av sin tids ideal och en sociopolitisk kontext. Österberg fångar också huvudpunkterna i dagens nyvaknade intresse för Erikskrönikan (den var faktiskt i stort sett förbisedd under en stor del

av 1900-talets senare hälft), både inrikes och internationellt. Därutöver kastar hon ljus över den ambivalenta hållning som krönikören tycks inta och som få forskare uppmärksammat.

Kröniketexten är uppdelad i 90 kapitel i enlighet med S-B. Janssons modell, med historiska kommentarer längst bak i boken. Texten består dels av en översättning i versform (som upptar större delen av uppslagen), dels av en prosaöversättning (som förvisats till den nedre delen av sidorna). Enligt översättarnas egna inledande anmärkningar bör den förra uppfattas som ett försök att fånga de stilistiska styrkorna hos originalet, medan den senare är ämnad att bibringa läsaren det faktiska innehållet i originaltexten, och skulle på så sätt kunna erbjuda den läsare som är intresserad av de historiska förhållandena en utgångspunkt. Och ja, som utgångspunkt fungerar boken över lag mycket väl, i synnerhet prosaöversättningen, men för varje fackmannamässigt engagerad läsare är det fortfarande av största vikt att gå till den fornsvenska texten om några påståenden skall kunna göras om textens intentioner, form eller struktur. Den synbara enkelheten i detta förhindras emellertid av att ingen versnumrering finns i översättningen (detta var en brist redan i Janssons utgåva, på vilken denna översättning förlitar sig i mångt och mycket).

Jag håller med översättarna om att det finns en fördel med att presentera två olika versioner av texten, då den ena kan ligga närmare den fornsvenska originaltexten rent formellt, medan den andra kan vara en mer användbar presentation av dess innehåll. Men hur väl har då detta lyckats i genomförandet? Versöversättningen är förvisso en stilistiskt snygg text som många läsare kommer att njuta av. Samtidigt erbjuder prosaöversättningen en läsbarhet som inte motsvaras av någon annan utgåva av texten så här långt, där inga problem finns att följa med i beskrivningen av skeendena eller krönikörens retoriska krumbukter, medan den engelska språkdräkten öppnar möjligheten att denna för svensk historieforskning så essentiella text når en läsekrets vida utöver den som brukat intressera sig för den svenska medeltiden.

Men stilistiska fördelar åsido, ingendera versionen av den engelska texten är en bokstavig översättning. Verstexten lägger till och drar ifrån många ord och uttryck för att få versformen att

fungera, vilket gör att den inte kan tas som en direkt översättning. Prosaöversättningen gör inga liknande radikala ingrepp, men likväl är den inte rakt av en direkt översättning, fast den kommer nära. För forskaren finns alltså problem med översättningen. Jag tvekar att använda den för att belysa innehållet i citat ur Erikskrönikan i en vetenskaplig artikel, fastän den med smärre modifieringar kan fungera.

Problemen handlar till stor del om terminologi, hur vissa betydelseladdade termer brukas utan stöd i den fornsvenska texten, eller att man hanterat vissa begrepp något lättvindigt för att få större variationsrikedom med hjälp av synonymer. Ett exempel är ordet *riket*, »riket»: det översätts *kingdom* respektive *power* på ett ställe (v. 684, s. 62), *crown* respektive *realm* på ett annat (v. 702, s. 63) och *State* respektive *kingdom* på ett tredje (v. 1943, s. 120). Fler exempel kunde åberopas. Det föreligger inte alltid stora betydelskillnader mellan dess ord, men är man intresserad av begreppshistoria eller frågor om hur det svenska riket definierades under denna period kan man inte med säkerhet begagna översättningen. Jämför man med Corinne Pénaus mer ordagranna översättning från 2005 finner man *le royaume* vid samtliga dessa ställen.

Ännu mer komplicerat blir det när en feodal begreppsapparat gör sig gällande i översättningen i sammanhang där den inte med säkerhet kan sägas vara närvarande i den fornsvenska texten. Exempelvis översätts »*ther vnder marge ädla wara/the ther konungenom til hördo*» (vv. 1399–1400) med »Beneath it many noblemen appeared / who to the king their fealty had sworn» (s. 96) samt »Many noblemen were there, who were subject to the king» (s. 95). Att de var undersåtar till eller svurit en ed till kungen kan mycket väl ha varit underförstått i uttrycket att frälsemännen hörde till honom, men det står inte uttryckligen. Även »*The riddara haffdo tha til siidh/The fölgo ä tha ther retta herra/thz gingo til bäträ älla wärra*» (vv. 1851–1853) översätts i feodala termer till »At that time knights who had pledged their troth would always their liege lords accompany, whether good or adverse the times might be» respektive »Knights then followed the custom of always accompanying their liege lords, in prosperity or adversity». Denna översättning implicerar dels en relation

som kanske inte är uppenbar i *retta herra*, dels är den entydigt generell, medan originaltexten lika gärna kan läsas som att de specifika riddare som nämnts ovan ännu följde hertigen, deras rätta herre (se vidare R. Pipping, *Kommentar till Erikskrönikan*, 1926, s. 506).

Det finns få underligheter eller rena missar, som att götar har översatts med *Goths* (s. 51, 164), som ju betyder goter, i stället för det mer korrekta *Geats*. Vissa begrepp tycks dessvärre också ha tagits för självklara trots att de är minst sagt komplicerade och har en invecklad historiografi. Som exempel kan tas ordet *vplenzsk/-er*, som i texten genomgripande översätts som *Swedish* och *Swedes* (ett ord som också används som översättning av *svear*), men förutom detta generella bruk också kunde tolkas som hänsyftande på personer från landskapen norr om Götaland, särskilt Mälarskapen med Uppland som centrum.

För en icke-svensk forskare som är intresserad av texten, antingen för dess språkliga, litterära eller historiska information, hade likväl kanske en

parallellutgåva (med fornsvensk text på ett uppslags ena sida och engelsk översättning på den andra) varit allra mest användbar och behändig. Dock vill jag avsluta med några positiva anmärkningar. Mitt helhetsintryck av boken är att den är ett värdefullt tillskott till texttraditionen kring *Erikskrönikan*, ett gediget och ordentligt arbete, och för den allmänintresserade läsaren en guldgruva av information om ett av de mest avgörande skedena i svensk medeltida historia. Den engelskspråkige läsare med ett intresse för medeltiden som får denna bok i sin hand får verkligen möjlighet att på ett litterärt tilltalande vis bli varse den svenska medeltiden och medeltidsforskningen.

Kim Bergqvist

Historiska institutionen

Stockholms universitet

SE-106 91 Stockholm

kim.bergqvist@historia.su.se